

SZALÓ PÉTER
Ébresztés

Gondolatok Miklóssy Endre könyvét olvasva

„Boldog a bajnok, ó Pártha,
kit igaz küzdelem hevít,
annak mintha kitárulna
kapujával a Menny hona.”¹

Két arc. Az „Aranykorban”, az egység korszakában, az értékekkel telítettség magától értetődő világában, a minket körbevevő üresség közepette két képet nézegetünk. Fekete-fehér fotókat. A szürkeségben emblematikus a fekete és a fehér megjelenése, az igen és a nem testet öltése. A dolgok látszólag egyszerűek: fent és lent, mi és ők. Két arc. Az egyik Szent László királyé, az Árpád-házi szenté. Lovagkirályunk hermája profilból. A másikon Bandi, Miklóssy Endre portréja, ugyancsak profilból. A hasonlóság döbbenetes. Mintha reinkarnációja lenne a kihalt Árpád-háznak. Az évtizedekkel ezelőtt elraktározott képeket Bandi hívta elő a tudat mélyrétegeiből, amikor könyvet írt a magyarokról. Magyar gondolkodókról: Fülep Lajosról, Hamvas Béláról, Karácsony Sándorról, Kerényi Károlyról, Szabó Lajosról, Várkonyi Nándorról. Róluk? Nem igazán. Inkább megérinti őket. Hogy elmondhasson valamit a magyarokról.

Megismerni és megérteni a magyarokat – ezt a címet adta Jacques de Chalendar, a volt francia pénzügyminiszter ragyogó tanulmányának.² Megismertetni és szolgálni a magyarokat – írhatná Bandi könyve alcímének. Nem írta, nem is írhatta. Nem politikus, mint Chalendar, legalább is látszólag nem az. Bandi a szellem embere.

A könyv szenvedésből született. A kínzó érzésből, amit a magyarnak lenni jelent. „Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél”³ – Arany János e sorát választotta a Toldiból könyve címéül. A magyar lélek metafizikáját a kopár szikkel, a földdel indítja, amit perzsel a tűz. A kútágas csak kémleli a vizet, „az emberek alszanak, álmodván Hérakleitosz szerint a saját álmukat, és nem ismerve az ébereknél a közös egy-világát. Ez a világ teljesen horizontális, nincsen hova felnézni belőle. A fél-éber Toldi ezért „vágyik más mezőkre a határról” – vagyis a valóságos világba. És ettől a sóvárgástól támad fel a

negyedik elem, a formaadó *levegő* – mint sorshordozó”⁴, a pusztai forgószél. Ekkor tudjuk meg, mi van túlnan:

„Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél,
Büszke fegyver csillog, büszke hadsereg kél.”

És itt megakad a négy elem szerinti építkezés, a *levegő* megjelenése ugyanis nem a szellemit hívja elő. A torony nem katedrális tornya, nem is kolostortemplomé, még csak nem is a falusi templomé. A formátlan sóvárgás porból rakott tornya mögül a *ksatrija* kaszt, a katonák serege tűnik elő. A magyar ksatrija nép – állítja ezzel is Bandi. A ksatrija lételeme a harc, így a magyarságé is. A fiatal Toldi kihívása a tavaszi hadjárat dicsősége, egyszer adott lehetőség, rövid felvillanása a történelemnek, és „mire Arany folytatni képes hőse történetét, az már csak egy szélfúttá katona, értelmetlen dinasztikus kalandok vitéz, ámde lényegében kiszolgáltatott szereplője, aki elveszíti ezenközben a saját életét. A ksatrija-sors egy bensőleg megoldhatatlan feladat elé kerül, ami összeomlásba vezet.”⁵

Szent László az európai szent, a magyar lovagkirály, ksatrija. Akárcsak hasonmása, Bandi. Szent László királyunk nem véletlenül foglalhatott el kiemelkedő pozíciót a magyar nemzettudatban. A ksatrija nép legnagyobb emelkedési lehetősége a király, személye a történelmi lehetőségek megvalósítása. Bandi tudja ezt, de tudja azt is, hogy a helyes uralom nem a ksatrijáé, hanem a brahmané. A szellem uralma. Ami nálunk nem valósult meg. Ezért is éli meg elvesztett lehetőségként Hamvas Bélával, hogy nem Szabó Lajos adja a nép életrendjét, és ezért tartja számon Fülep Lajost mint előzőtt királyt. A szellem uralma nem valósult meg; nem valósult meg a nép, a népi értelmiség felemelésének programja, Fülep tervbe vett nagy művét, az opus magnumot nem írta meg, és „meghiúsult Európa szellemi megújulásának programja is.”⁶ – írja.

A könyv nagy vívódás: szolgálni azokat, akiket szeret, átkozni az elszalasztott lehetőségekért, fölemelni, elől menni, hátranezni: „itt vagyok-e?”, elfogadni olyannak, amilyen, mégse megalkudni, üzni előre. A ksatrija nép a történelemben él, a szellem időfeletti. Egyszerre kell tehát elfogadni és szeretni a végességet, és nem kisebbet akarni a végtelennél. Lehetséges ez?

1 Bhagavad-gítá. Európa Könyvkiadó, Bp. 1987. 22. o.

2 Jacques de Chalendar: Megismerni és megérteni a magyarokat. Kézirat, 2000. április.

3 Miklóssy Endre: Túl a tornyon, melyet porbul rakott a szél. Széphalom Könyvműhely. 2001. (Továbbiakban: ME)

4 ME 16. o.

5 ME 16. o.

6 ME 327. o.

Panteon és panoptikum

Fülep Lajos, Hamvas Béla, Karácsony Sándor, Kerényi Károly, Szabó Lajos és Várkonyi Nándor kiválasztása opció a szellem mellett. Panteonjukban ott van mellettük Komjáthy Jenő és Pilinszky János, Schmitt Jenő Henrik és Tábor Béla, Prohászka Lajos és Isztray Botond. És jelen vannak mindazok, akik szellemi megoldást kerestek.

Panteon egy van. A jelen-létben, az „élők helykeresésében”⁷ társak Jakob Böhme, Ferdinand Ebner, Martin Buber, Ludvig Wittgenstein, Martin Heidegger, Mircea Eliade, Simone Weil, Meister Eckhart, Bergyajev és sorolhatnánk. A kérdezők, a keresők, akikről alig lehet tudni. Tábor Béla szavával: az alkotók időfeletti szövetsége. „Amiről ma senki sem tud semmit. Nemcsak Nyugaton, ahol Márai Sándor szerint amilyen felületesen bántak el a magyarsággal, épp oly közönnyel a civilizációjával is.”⁸

Bandi szerint „mióta Schopenhauer megismerte az Upanishadokat, nyilvánvalóvá lett számunkra, hogy nemcsak az az egy filozófia van, ami a világról való hiteles gondolkodás egyedüli eszközeként valamikor milétozi Thalész körül keletkezett, Arisztotelész által kanonizáltatott, keresztény szellemet magába szívott, fizikai kísérletek igénybevételével kibővült, Descartes-tól módszeressé vált és Kant által megtisztítottatott, hanem valami egészen más is.”⁹ Ez a más a hagyomány vonala. Az élő hagyomány, akár csak a helykereső élők merőlegek erre a filozófiai vonalra, a „fejlődés” tengelyére. Jóllehet az élők vonalában nem jelentenek ki érvényeset, ennek a vonalnak a legyőzésére Bandi óriási energiát és apparátust vonultat fel. Arisztotelész, Kant, Hegel, Marx, sőt Lukács és Lenin kivételes mennyiségű citátumban jelenik meg a könyvben. Hogy legyőzze, fejét levágja, lábát rátegye, kardját megpihentesse. Mint valami levágott Gorgó-fej jelenik meg újra és újra, aminek megpillantása még mindig halálos veszedelem. Ez csak egy panoptikum, amibe belefér Machiavelli és Richelieu, Révai József és Pavlov, Tisza István és Kádár, Sztálin és Hitler. Hogyan fér össze a panteon és a panoptikum? Miféle keresztútja ez a történelemnek és az időfelettinek?

7 ME 58. o.

8 ME 58. o.

9 ME 93. o.

Harc a létnélkülivel

Van ebben valami érdelemes. Érvénytelen vagy korlátozott érvényességű igazságokkal nem harcol az ember érvényes igazság birtokában. A hit hitelesít és érvénytelenít. A Kant által megtisztított filozófia megalapozta a „gazdaságkor” felé vezető utat, a jelen társadalmi és gazdasági állapotokat, de nincs relevanciája az élő személy személyként való realizálása, a brahmani út szempontjából, „csak” a következmények szempontjából. A hazugság, a kizsákmányolás, az erőszak szempontjából. A brahman számára ezek nem esszenciális kérdések, legalább is önmaga szempontjából. Ezek felett áll; ha vértanú lesz, akkor is; ha megalázzák, akkor is. De a Másik szempontjából, a nép szempontjából, így az erőszak és kizsákmányolás áldozatai oldaláról mégis érintett. Mint ahogy Simone Weil is kísérletet tett arra, hogy Isten-élményében megtalált szabadságát megossza a gyári munkásokkal. Személyes megigazulását és a közösség sorsát, mindennapjait elválaszthatatlannak tartotta egymástól. Így érthetővé válik a sok látszólagos rövidzárlat, a tiszta filozófiából a piszkos valóságba hirtelen átmenet.

„A politika abszolút prioritássá emelése valóságos morbus hungaricusnak tekinthető, mert a politikai élet pervertálódásával együtt elmosza az annak függvényévé vált szellemi életet”¹⁰ – küzd Bandi a politika mindenhatósága ellen. A totalitarizmus legfőbb veszélye is éppen az volt, hogy még ellenzékét is közvetve foglyul ejtette, meghatározva az ellen folyó harc nyelvét és terrénumát.

Kevesen tudták kivonni magukat az uralkodó filozófia és a politika direkt és indirekt hatása alól. Kevesekről írhatta volna Kunszt György, hogy „amit eddig olvastam Szolzszenyicből, abban a marxizmustól való érintettség nyomát sem tudtam felfedezni, sem pozitív, sem negatív értelemben, érvelésében nem támaszkodik marxista axiómákra, de nem is hadakozik ellenük, a marxizmus egyszerűen nem létezik a számára.”¹¹ Bandi is, miközben küzd a politika ellen, legfeljebb csak egy villanásra tud megszabadulni tőle.

„A szellemi hagyomány a ksatrija létbe költözött harcra látott, ahol építeni kellene”¹² – mondja, tehát tudja, hogy a keresztút elágazása két irányba visz. „A harc és tevékenysége az időbe van merítve és az idő törvénye érvényes rá. Jézus szavával: aki fegyvert

10 ME 12. o.

11 Kunszt György: Feljegyzések a hagyomány jövőjéhez. 68 o.

12 ME 129. o.

fog, az fegyver által vész el.”¹³ Az időbe merítkezéssel járó pusztulás tudata tehát ott munkál, de úgy érzi, nincs más választás. Miközben a játszma, az időbe merített játszma esélytelen, hiszen „a szabadságot semmilyen külső feltételtől önmagában nem lehet nyerni”.¹⁴ Ezt látja a gulyáskommunizmus elmúlása utáni helyzetben is, de mégis hazugságot és áruást lát a harc feladásában.

Üdv és sors

Az út csak a legbelső, a legszemélyesebb lehet. De egyedül sem megy, a Másik nélkül. Az Én és a Te relációja vezet az egyetlen létező valósághoz. Az Én legszemélyesebb viszonya Istennel, az Egyetlennel. Minden más reláció viszonylagos. Az Én és a Te relációjában a Másik az élő, a kereső, a gondolkodó, és kitágítva a közösség. A közösség a hagyomány helyes társadalmi rendje. Bandi szerint viszont „a társadalom felbomlásának az eredménye az, hogy csupán egyetlen érvényes reláció marad”,¹⁵ de ez szerinte a Nagy Testvér teljes rabsága, azáltal, hogy sikerült az ember ontológiai lényegét teljesen figyelmen kívül hagyni. *A pneumatológia: a szabadság álma* című fejezetben is csak egyetlen mondatot szentel a panteon szabadságfogalmának: „A szabadság szellemi természetű, ’az egyén folyamatos túgulása a végtelen felé’ – Prohászka Lajos szavával, tehát a lényegénél fogva nem külső meghatározottságú, bár a magyar lélekben mindig azzá változik.”¹⁶ Prohászka kijelentésének érvényességét Bandi tehát azonnal vissza is vonja a magyarság vonatkozásában. Igaz lehetett ez másutt – véli –, nálunk a szabadság azonban csak álom, csak külső megnyilvánulásával, a függetlenséggel találkozunk, megvalósulása ismert esélyeivel. Akik kitarottak, bele is pusztultak a közösség morális szolidaritásának hiányába.

Nem hisz abban, amit idéz, amit állít? Hiszen a magyar panteon bemutatásával ennek ellenkezőjét tételezi.

Könyve legelején Petőfi programját idézi: „Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék.” Érti ennek ellentmondásait, de nem viszi tovább teremtő feszültségként: „Van ennek a mondatnak egy pozitív és egy negatív oldala is. Pozitívum, hogy lehetetlenné teszi a szellem és valóság elválasztását, aminek terméket-

len idealizmusába végül is beleroppant az európai kultúra. A negatívum, hogy lehetőséget rejt magában a ’szent rend’ (hierarchia) összekeverésére és megbontására.”¹⁷ Két indulat munkál benne: az egyik a szegénylegényé, a ksatrija betyáré, a szabadságot keleti értelemben képviselőé, akivel feltétlen érzelmi azonosulást vállal; a másik az Aranykor teljessége utáni vágy. Vágy a békére, a lét harmóniájára, az értékek világosságára, a világ helyes rendjére. A ksatrija jogos harca és a hierarchia állandósága ki nem békíthető ellentétek a szellemi hierarchia felbomlása után. A sors a karma fogságában az időbe zárva, szemben az üdv időtlensége.

Eredendően ez nem kettő (Advaita). A keresztút elágazása előtt. „A világ alapvető rendjében az ember teljes létező – egymagában pap és harcos, kereskedő és munkás”¹⁸ – mondja. „Ha a közösségben a vezető a szellemi ember, az megfelelő annak, hogy az egyes ember életében és sorsában az irányító hatalom a világos értelem”¹⁹ – idézi Hamvas Bélát. Ez a hierarchia lehetővé teszi minden egyes ember számára a teljes élet lehetőségét, a szellemi értékek teljes áthatását. Legfeljebb kis kocsi vagy nagy kocsi (Mahayana) visz az Örök felé. És ebből fakad a program, a feladat, amit a panteon tagjaitól, magától és mindenkitől vár. Létrehozni az áthatást az időfeletti és az időbe merített között, a találkozás kitüntetett pillanatát.

A feladat

A feladat csak szellemi lehet. A szellemi azonban nem jelent absztrakt valóságot, sem legmagasabb, sem alacsonyabb megnyilvánulásában. Az egyetlen valóság az élő Isten, az élő személy, a létező és konkrét közösségek. A Simone Weil számára létező realitások, az Eckehart mester számára létező realitások, a Tábor Béla számára létező realitások, az élők panteonját alkotók számára létező realitások. Így ír erről Szabó Lajos: „Amíg a szellemi realitások legbelsőbb köreiből helyre nem áll a rend, addig minden élő szellem és szükséges munka tekintélye a társadalomban a legalacsonyabb fog maradni. (...) A szellem nem tehet mást, csak adhat, de ha ad, attól megnövekszik, és a szeretet nem választható el a szellemtől. A szellem személy és szó. Ha szellemről beszélünk, akkor min-

13 ME 130. o.

14 ME 358. o.

15 ME 392. o.

16 ME 357. o.

17 ME 11. o.

18 ME 90. o.

19 ME 52. o.

dig ezekről a szellemi realitásokról és a belőlük származó konkrét realitásokról szoltunk.”²⁰

A személy, a szó, az Én és Te, a viszonyukban megteremtett közösség. Az alkotók időfeletti szövetsége. És kitágulásuk a nép, a nemzet. „A nemzet átmenet az absztrakt szellemből a meghatározottba”²¹ – mondja Fülep Lajos. A nemzet sajátosságosan hordozza egyidejűleg viszonyát a szellemhez és az időbe merítettségét. A történelemben vetve, ha nem is egy a napi történetekkel, de korrelációban van azokkal. A történelem szenvedő és kibomló közössége, a legyőzött, a győztes, a megalázott, a dicsőséges, a kizsákmányolt, a kalandozó. Nemcsak áldozata, hanem alakítója is a sorsnak. A nemzet korrelációban van osztályaival és egyéneivel, nem azok összessége. De minden egyén minden gondolata és tette alakítja. Mindenki felelős. Hogy milyen értékek jegyében teszi helyére a korszot („csak az ügyes asszonyokért”) és írja meg könyvét.

A személyesen vállalt értékek történetformálók. A személyes sorsotól a megismerés minden mozzanataig. Thomas Kuhn és Feyerabend tudományelméletre vonatkozó megállapításait Bandi csak abban a vonatkozásban említi, hogy a tudományos igazság az, amit a mértékadó tudósok annak tekintenek. Az, hogy nincs a tudományból levezethető igazságfogalom, hogy a tudomány konszenzuson nyugszik, cáfolata egyben a tudományvallásnak, és azt is jelenti, hogy óriási a személyes értékválasztás jelentősége, még a kutatásban is. Az érték nem derivátum, hanem a személy mindent megelőző választása. Ahogy Szabó Lajos mondja: „Az értékelvről való lemondás logikailag együtt jár a megismerésről való lemondással a szellemi-erkölcsi szférában. Tettek és művek között értékelés nélkül nincs megismerés.”²²

Az érték a Személy legvalóságosabb dimenziója. Az egyetlen valóságos relációban – az Én és a Te kapcsolatában – fogalmazódnak meg az értékek: a szeretet, az igazság, az igen és a nem. Mert „Mi a Mammon uralkodó tanítása? A semlegesség. Mi van a semlegesség mögött? A hazugság, a kizsákmányolás és erőszak hármasszövetsége. Futás Isten elől a semmiből a semmin át a semmibe.”²³

A csapda – időfeletti és a történeti ellentmondásában – így oldódik fel: lehetséges az átjárás a szellemi

és a konkrét közösségi cselekvés között. És konkrét tárgyától illetve eredményétől függetlenül. Az így feloldódó ellentmondásra Northrop Frye szavai érvényesek: „Eszerint az élet nem a véghezvitt dolgok, hanem az újakezdések sorozata. (...) Az elért eredményben nekünk az a fontos, hogy túlvagyunk rajta, és eljutottunk oda, hogy újakezdjünk. Sziszüphosz jut az eszünkbe és Camus, aki azt mondja hogy az élet igazán akkor kezdődik, amikor felismerjük: Sziszüphosz boldog ember.”²⁴ A keresztény ksatrija király örökké tartó, nap mint nap újra kezdődő belső harca soha nem érhet véget, de ez a megigazulás egyetlen lehetősége.

A könyv: ébresztés. Alkotója bőven számíthatott fanyalgásokra, kevesellhették, amit az alkotókról írt, kifogásolhatták egyes gondolataik rövidre zárását. De hiszen nem róluk írt, hanem a közösről, ezáltal önmagáról és a feladatról. Ébresztett. Ébresztett az ezeréves szunnyadásból az éberség megvalósult pillanatainak bemutatásával. És esélyt is adott az éberségre – erről szól a könyv, hiszen másként meg sem született volna.

A feladatot többször is megfogalmazta. Többnyire utalásokkal: „Fülep életműve monolitikus és egyszerű: megalkotni a »nemzetit« a »népiből« és az »európaiból«”.²⁵ Régóta nem lehet olvasni szellemi-társadalmi programot írótól, ezért is számíthatott Bandi fanyalgásokra. De ez benne a kivételes szellemi teljesítmény, hiszen „az alkotó komplementer a nemzetéhez”.²⁶ Ha a nemzet elveszett, vele pusztul az író és minden alkotó. Ha az alkotó keres, akkor a keresés útjára tereli nemzetét. Aki keres, az talál. „Nem keresnél, ha már meg nem találtál volna” – idézi Bandi Pál apostolt. A keresés útjára tereli az utat nem találót.

Aligha véletlenül választotta Fülep kéziratban maradt gondolatát a könyv utolsó sorainak: „Európa sorsa, mindnyájunk sorsa, nemzetünk, gyermekeink jövője attól függ, hogy ez a törvény fennmarad-e, vagy eltöröltetik a földről, attól függ, hogy az élni akaró és kultúráját féltő emberiség oda akar-e és tud-e állni amellé, aki a törvény betöltésére jött, összekötve a múltat a jövővel minden válságon és katasztrófán át: »Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltsem.«”²⁷

20 ME 304. o.

21 ME 319. o.

22 Fülep Lajos: Nemzeti öncélúság, in: Művészet és világnézet, 259. o.

23 Szabó Lajos: Mammon. Életünk, 1989. 9–10. szám. 775. o.

24 Northrop Frye: A Biblia igézetében, Hermeneutikai Füzetek 4. 1995. 19–20 o.

25 ME 298. o.

26 Szabó Lajos: Vezess vagy kövess. Életünk, 1989/9–10. szám. 819. o.

27 ME 399. o. Belső idézet: Fülep Lajos: Válság és karácsony (kézirat)